

توجه کافی به مسائل زنان و جوانان و اعطای جایگاه مناسب به آنان در جوامع اسلامی

توجه کافی به مسائل زنان و جوانان و اعطای جایگاه مناسب به آنان در جوامع اسلامی

بیژن شهرامی

بسم الله الرحمن الرحيم

«این اسلام است که همه را به آزادی واقعی و به برادری و مساوات دعوت نموده و وسائل تحقق آن را هم آماده کرده، و موازین حق و عدالت و انصاف را برپا ساخته است». برناردشاو، (1)

قرن پر نشیب و فراز بیستم در حالی آخرین روزهای خویش را سپری می‌نماید که جهانیان را بهت و حیرت ناشی از وقوع پاره‌ای حوادث شگرف و اعجاب انگیز در بر گرفته است، حوادثی که در صدر آن می‌توان حادثه میمون و مبارک بیداری تدریجی امت اسلامی از خواب تحمیلی و سنگین قرون و اعصار را به وضوح یافت، حادثه‌ای که خواب نوشین را از دیدگان شیاطین جهان ربوده و زوال حاکمیت منحوس آنان بر کره ارض و استقرار نظام جهانی عدل اسلامی را بشارت داده است و در بزرگی و اهمیت آن همین بس که سده

از آنجا که در اين عصر، جامعيت و تماميت نگري اسلام و ناتواني اديان آسماني تحريف شده در بر آوردن و تامين نيازهاي گسترده آدمي بيش از پيش در امتداد نگاه عالميان قرار گرفته است گرايش و اقبال ايشان به احکام نوراني شريعت محمدي (صلي الله عليه وآله وسلم) هر روز پرنگتر شده و ابعاد تازه‌اي يافته است، خواه به صورت تقيّد بيشتر و رجوع ديگر باره و همه جانبه ملل اسلامي به پيشينه ديني سترگ هزار و چهارصد و اندي ساله خویش و خواه به صورت تشرف روز افزون غير مسلمانان به آيين متعالي، مترقي و اصیل اسلام به مصداق آية شريفة: P وَرَایَتَ الذِّلَّاسَ یَدُخُلُونَ فِی دَرِیْنِ اللّٰهِ افْوَاجًا⁰، (2)

امت اسلامی در آستانه ورود به هزاره جديد و سده آغازين آن بر آنست با تقويت مباني اعتقادي و ارتقاي سطح التزام خویش به احکام نوراني اسلام چهره تابناك شريعت محمدي (صلي الله عليه وآله وسلم) را نیز بيش از پيش به جهانيان بنمايانند و عرصه را براي بهره‌مندی انسان سرگشته دنياي امروز از نعمت بي بدیل اسلام فراهم آورد. ناگفته پیداست که مهمترین ابزار تحقق اين مهم تلاش مضاعف در راستاي اعتلاي دار الاسلام در تمامي ابعاد آنست، آن سان که دين مبین پسندیده و در بردارنده سعادت دارين آدمي مي‌باشد.

يك جامعة پیشرفته اسلامي به واسطه بهره‌مندی از امکاناتي که مي‌تواند فرد را در تامين مطلوب دنيا و عقباي خویش ياري دهد از يكسو دينمداران و ساکنان دار الاسلام را از شيدايي در برابر بيگانگان و در افتادن به چاه غرب و شرق زدگي مي‌رهانند و از سوي ديگر با مشارکت مقتدرانه در گفتگوي تمدنها و بيان مستند جامعيت و توانمنديهاي بي بدیل اسلام نسخه شفا بخش شريعت محمدي (صلي الله عليه وآله وسلم) را براي آلام انساني به جهان نيان عرضه مي‌دارد.

از آنجا که یکی از شروط اساسی تحقق و شکل‌گیری چنین جامعه‌ای توجه کافی به مسائل اعضای آن بویژه زنان و جوانان و اعطای جایگاه مناسب به آنان می‌باشد در ادامه این نوشتار خواهیم کوشید بدان پردازیم اما پیش از آن ذکر چند مطلب ضروری به نظر می‌رسد:

پیشینه تضییع و نادیده گرفتن حقوق آدمیان (به ویژه زنان و جوانان).

پایمال شدن حقوق هابیل‌ها با حاکمیت قابیل‌ها از سپیده دم تاریخ آغاز گردید و در طی ادوار و ازمان با تطوری ظاهری ادامه یافت. در این بین این زنان و جوانان بوده‌اند که همواره بیشترین آسیب و ستم را متحمل شده‌اند، شگفتا که در برخی از مقاطع تاریخ، اظهار نظر نبخردانه گروهی از فرزنانگان موجب تشدید آلام آنان گردیده است و دریغا که در جرگه اینان افرادی چون ارسطو، شوپنهاور، نیچه و... دیده شده‌اند: «ارسطوزن را ناقص و خلقت او را نشانه عجز طبیعت به هنگام آفرینش می‌داند. زن و بندگان در دیدگاه او بنابر طبیعت محکوم به اسارت هستند و سزاوار شرکت در کارهای عمومی نیستند». (3)

«شوپنهاور در مقاله - درباره زنان - زن را ناقص الخلقه می‌داند. و نیز نیچه مردان را به داشتن تازیانه هنگام ملاقات با زنان نصیحت می‌کند». (4)

امروزه نیز با وجود آنکه هر يك از دولتهای دنیا با توجه به خط مشی فکری و شعارهای آرمانی خویش داعیه دار توجه به حقوق بشر و مسائل زنان و جوانان بوده و اهتمام خود در اعطای جایگاه مناسب به آنان را چشم افشا می‌پندارد اما شاهد تضییع گسترده بدیهی ترین حقوق اولیه انسانها به ویژه طیف مزبور در گستره حکمرانی اغلب آنان هستیم.

این تضییع حق اگر چه در عصر حاضر ابعاد آشکار و پنهان بسیاری یافته اما ریشه در گذشته‌های دور دارد با این تفاوت که صراحت گذشته رفته رفته جای خود را به نهان کاری و اغوایی که رهاورد شوم جاهلیت مدرن است داده و حتی جذبه فراوانی پیدانموده است! تا آنجا که گاه افراد گرفتار در بند اغفال، با طیب خاطر تن بدین باطل حقنما خود را به هلاکت در افکنده‌اند.

امروزه نظام سرمایه‌داری چونان رقیب مفلوک شرقی خویش با چهره‌ای بزک کرده و دلفریب اما وفادار به سبک و سیاق دیرینه و عادت مالوف پیش از آنکه شان انسانی و کرامت عظمای خلیفه الهی آدمیان از جمله زنان و جوانان را در امتداد نگاه خود قرار دهد و یا حتی به آن معتقد باشد به ارزش اقتصادی، بازده کاری، چگونگی بهره‌گیری از آنان در زمینه‌های مختلف از جمله تبلیغات می‌اندیشد و بر این باور پای می‌فشرد شاهد ادعا مطلبی از «ویل دورانت» است:

«آزادی زن از عوارض انقلاب صنعتی است. زنان، کارگران ارزانتری بودند و کارفرمایان آنان را بر مردان سرکش و سنگین قیمت ترجیح می‌دادند...

زن این بردگی جدید را با شادی پذیرفت. شادی کسی که سرانجام کاری پیدا کرده و خود را به نحوی سرگرم ساخته است».(5)

آری اسارت جامعه انسانی در چنبره ماده و ماده گرایی، سردرگمی، سرخوردگی و بی هویتی نسل جوان و تیره روزی طیف نسوان را به همراه داشته است همانگونه که مردان را نیز به خاک سیاه بی‌خبری از خود نشاند و به حسیض ذلت کشانیده است، گواه این ادعا اخبار تکان دهنده‌ای است که پیوسته از تضییع

حقوق زنان و بدفرجامی جوانان و به بن بست رسیدن مردان در قلب سرزمین مدعیان دروغین تساوی انسانها و معتقدین به اصطلاح پر و پا قرص فمینیسم و صدها ایسم دیگر حکایت می‌کند.

متأسفانه لکه سیاه بی توجهی به حقوق و مسائل واقعی انسانها علاوه بر دامان دول مزبور جامعه برخی ممالک واقع شده در گستره دارالاسلام را نیز آلوده نموده است و این در حالیست که تعالیم حقه اسلامی معتقد به تساوی انسانها و پایبند به تامین حقوق آنان می‌باشد و قرآن کریم برتری فردی بر فرد دیگر بر اساس جنسیت، رنگ، نژاد، توانگری و امثال ذلك را مردود شمرده و یگانه ملاک را در این زمینه «تقوی» دانسته است که [... انَّ اکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىکُمْ...]. (6)

در ممالک اخیر هیچ‌گاه اندیشه اعطای جایگاه مناسب به جوانان و زنان به مخیلة زمامداران راه نیافته و اگر یافته راه به جایی نبرده است، گویی شریعتی که آنان خود را وفادار بدان می‌پندارند فقط به لحاظ «اسمی» شباهتی با اسلام دارد و ناظر به ابعاد عالی‌ه‌ای که بر آن مترتب است نمی‌باشد. در این زمینه سخن پروفیسور «هاکنج» شنیدنی است که «مشکل کشورهای اسلامی این نیست که در آیین اسلام ابزار پیشرفت نیست بلکه این است که در این کشورها تمایل و ارادة لازم برای استفاده از این ابزار پیشرفت وجود ندارد». (7)

وی سپس ادامه می‌دهد که «من با کمال واقع بینی درک می‌کنم که شریعت اسلامی کلیه مبای و اصول لازم برای پیشرفت و تکامل را در بر دارد». (8)

به هر حال از آنجا که محرومیت جوانان و زنان در وجه اخیر سنتی و صریح بوده و به واسطه ضعف بنیة اقتصادی و تولیدی کشورهای جهان سوم صورت غیر صریح نیافته، در باغ سبز غرب کارگر افتاده و تهاجم فرهنگی منصه ظهور پیدا نموده است که غریزدگی و احیاناً شرق زدگی و نیز از خود بیگانه شدن رهاورد

آن تلقي مي‌شود.

زنان و جوانان در منظر اسلام

شريعت شريف محمدي (صلي الله عليه وآله وسلم) با توجه به ماهيت نوراني و الهي خويش كه ذيلاً جلوه‌هايي از آن بيان مي‌شود جاگاهي بسيار والا و در خور براي زنان تدارك ديده است:

– تعيين تقوي به عنوان يگانۀ ملائكت برتري فردي بر فرد ديگر و نفي ملاكهايي از قبيل جنسيت و...

– اعتقاد به تساوي انسانها در عين معتقد بودن به وجود برخي تفاوتها ما بين زن و مرد.

– تجليل از زنان بزرگ تاريخ يكتاپرستي از جمله حضرات هاجر، آسيه، خديجه كبري، فاطمه زهرا (س)

و...

– نكوهش كساني كه نسبت به زنان و دختران ستم روا داشته‌اند (از جمله آنان كه دختران خود را زنده به گور نمودند).

– تبیین وظایفی که والدین نسبت به فرزندان خود از جمله دختران دارند.

– تبیین وظایفی که همسران نسبت به هم دارند (از جمله شوهر نسبت به زن).

– تبیین وظایفی که فرزندان نسبت به والدین خود خصوصاً مادر دارند.

– تجلیل از نکاح و تشکیل خانواده.

– ابلاغ حجاب به عنوان حصن حصین و نگهبان امین گوهر وجود زن.

– بهره مندی یکسان زن و مرد از حقوق فردی و اجتماعی.

– وجوب تحصیل علم برای زنان.

علاوه بر آنچه که ذکر شد برخورد حسنة پیامبر گرامی اسلام با آحاد مردم از جمله زنان (وحتی زنان غیر مسلمان) نیز گواه صادق دیگری از رفعت جایگاه نسوان و مؤمنات در منظر شریعت محمدی (صلی الله علیه و آله وسلم) است.

توصیه های الهی و اهتمام ایشان در زمینه لزوم رعایت حقوق زنان جامعه اسلامی و تکریم و احترام آنان که در قالب گرامیداشت دختر گرامیش بی بی فاطمه زهرا (س) عینیت و منصفه بروز افزونتری یافته چشم افشا و مثال زدنی است. علاوه بر این سیره نظری و عملی مولای متقیان علی (علیه السلام) و فرزندان معصومش نیز در مواجهه با زنان به عنوان نیمی از افراد جامعه اسلامی تحسین برانگیز است تا آنجا که می بینیم حضرت آنگاه که خلخال از پای زنی دم می ربوده می شود سخت بر آشفته شده می فرمایند (نقل به مضمون): (اگر کسی از شنیدن این حادثه بمیرد نیز جا دارد)، و یا آن امام همام را می بینیم که در تنور خانه بیوه زنی بادیست مبارک خود طبخ نان فرموده فرزندان او را مورد تفقد قرار می دهد و یا شبانه به صورت ناشناس به اطعام نیازمندان می نشاند.

این رفتارهای حسنه و انسانی که نشأت گرفته از حقیقت ژرف و ماهیت الهی اسلام است در طول ادوار و ارمان شگفتی و تحسین جهانیان را برانگیخته و لسان اندیشمندان غیر مسلمان را نیز به اعتراف صادقانه گشوده است از جمله بانو «ستان رانی تنس» اندیشمند هلندی که می نویسد:

«قرآن درباره زنان داور عادلانه ای دارد و برخلاف برخی از مرامها و ادیان که جنس زن را تا به حد بردگی تنزل داده و ارزشی برای او قائل نیستند، وی را از مزایا و حقوق انسانی برخوردار ساخته و مقام شامخی برای زن منظور داشته است». (9)

ناگفته پیداست که شریعت کامل الهی که شان از کف رفته زنان را به آنان مسترد فرموده است برای جوانان نیز احترام و شان خاصی را قائل است.

در سایه سار این آیین آسمانی است که جوانان گاه به واسطه دست یافتن به مراتب بالای علم و تقوی مقام و مرتبتي فراتر از پیران نزد خدایتعالی می‌یابند در حالیکه از احترام سالمندان غافل نمی‌شوند و آنان را به نیکوترین شکل گرامی می‌دارند.

توجه پیامبر عظیم الشان اسلام (صلي الله عليه وآله وسلم) به جوانان و اعطای سمت و مسئولیتهای مهمی از قبیل فرماندهی سپاه و لشکر و امثالهم به آنان گاه با اعتراض نسنجیده دیگران روبرو می‌شد که نمونه‌هایی از آن در متون روایی مضبوط است: «روزی جمعی را به سفری فرستاد، از آنها پرسید چقدر قرآن می‌دانید؟ یکی که از همه جوانتر بود گفت: من فلان و فلان و سورة بقره را می‌دانم. فرمود: بروید امیر شما این است. گفتند او از همه کم سال تر است! فرمود: او سورة بقره را می‌داند.» (10)

«مصعب بن عمیر قرشی شهید جنگ احد (نیز) به روزگار جوانی سرپرستی مسلمانان مدینه را پیش از هجرت به عهده گرفت و زمینه را برای هجرت هموار کرد این ماموریت بزرگ در اثر دانستن قرآن بود.» (11)

آری گرامی داشتن جوانان و بهادادن به ایشان از جلوه‌های آشکار و تحسین برانگیز مکتب انسان ساز اسلام است که توجه به آن می‌تواند در این عصر نیز برکات بی‌پایان خویش را نصیب دار الاسلام و بلکه جهان نماید.

علي كل حال با توجه به آنچه که ذکر آن رفت مي‌توان نتیجه گرفت که امروزه عنايت کافي به مسائل زنان و اعطاي جا يگاه مناسب به آنان بيش از هر زمان ديگر ضرورت يافته و شايسته است دار الاسلام با بهره‌گيري از احکام نوراني شريعت محمدي که تکریم و احترام آدمي خواه مرد خواه زن در گرو اجراي آنهاست بازار مکاره غريبان را به کلي از رونق بيندازد و راه رشد و سعادت انسانها را هموارتر سازد، اما به راستي اين مسائل کدامند؟

در پاسخ بدین سؤال ذیلا مواردی را بر مي‌شماریم و مي‌کوشیم به اختصار در باب هر يك مطالبی را بنگاریم:

الف - آموزش

[... يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ] (12)

امروزه آموزش به عنوان يگانه کليد پيشرفت و توسعه پايدار جوامع انساني اهميت چشم افسايي پيدا کرده است آنگونه که از بديهي ترين موارد حقوق بشر شناخته شده و مورد تاکيد قرار گرفته است.

البته اين در حاليست که هنوز بسياري از کشورها با معضل سنگين بي سوادي يا کم سوادي دست به غريبان بوده و در صدد يافتن راه حل و چاره‌اي براي آن برآمده‌اند، اگر چه عليرغم صرف هزينه‌هاي کلان به دليل نا مناسب بودن نوع برخوردی که با اين معضل داشته اند طرفي نبسته و راه به جايي نبرده‌اند.

بي سوادى به عنوان ريشه و منشا بسيارى از مشكلات، روند رشد خيلى از ممالك را كُند نموده و از سرعت سير قافله علم و پيشرفت بشرى و توان همراهى و همقدمى كشورهاي جنوب با آن كاسته است. نگاهى به آمار و ارقام منتشره از سوي سازمان يونسكو و آيسكو نشان مي‌دهد كه اولاً آمار بي سوادى در بين زنان بيش از مردان است و ثانياً تفاوت معنادارى از حيث بهره مندى از سواد بين شمال و جنوب ديده مي‌شود. آنگونه كه در جهان امروز از هر ده زن چهار نفر بي سوادند حال آنكه در برخى از كشورهاي عربى و آفريقايى از هر ده زن هشت نفر بي سواد هستند. (13)

محدوديت و ضعف حاكم بر نظامهاي آموزشي دول جهان سوم از جمله بخش عمده‌اى از دارالاسلام و نيز برخى آداب غلط مرسوم در برخى از جوامع كه علم آموزى بانوان را منع و جوانان را به لطايف الحيل از كسب دانش و معرفت واقعي و بي‌پرواشدن در نقد ماهيت و عملکرد نظام حاكمه و مشاركت در تعيين سرنوشت خويش باز مي‌دارد باعث شده كه توجه جوانان به بازار مكاره غرب و دانشگاههاي كارآمد آن جلب شود و جذبه ديرپاي دارالاسلام در منظر جويندگان دانش كاهش يابد، بي اعتبارى مدارك علمى اغلب مراكز آموزشي دول جنوب در منظر ممالك شمال نيز به تشديد اين امر انجاميده است.

اتفاقات تلخ رايج در افغانستان كه عقايد پوسيده و فرامتحجرانه گروهى كج انديش را به نام اسلام در امتداد نگاه جهانيان قراردادده و آحاد افراد جامعه خواه زنان، خواه مردان، خواه جوانان، خواه سالمندان را از بديهي ترين حقوق فردى و اجتماعى خود محروم نموده و فتوى به منع تحصيل دختران و زنان و بسيارى ديگر از كنشهايى كه مغايرتى با احكام نوراني اسلام ندارند، داده نمونه و جلوه‌اى آشكار از تلاشهاي مجدانه دستهاي پيدا و پنهاني است كه حضور قاطعانه و تاثيرگذار اسلام در عرصه معادلات جهاني را برنتابيده به زعم خويش كمر به هدم آن بسته‌اند و نيز نمونه اى از مشكلاتي است كه پردختن به آنها از وظيفه اصلي امت اسلامي در قرن آتي ميلادي است.

همگرایی و تلاش دولتهای حاکم در جای جای دارالاسلام در فراهم آوردن امکان برخورداری از آموزش برای همگان و توجه به هزینه فرصتی افراد بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود اگر چه آموزش زنان در این میان از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است که نیکو گفته‌اند: «اگر مردی را تربیت کنی یک نفر را تربیت نموده‌ای اما اگر یک زن را تربیت کنی ملتی را ساخته‌ای». (14)

ب - کار و اشتغال

«کار» را بزرگترین سرمایه خوانده‌اند که در سایه سار آن علاوه بر رفع نیازهای معیشتی؛ آرامش، همگرایی، هویت شغلی و اعتلای شخصیتی فرد محقق می‌شود.

شغل به عنوان زیرمجموعه اصلی کار نقطه اتکای مسئول خانواده در اداره امور خانه بوده و تامین کننده سرمایه‌ای است که پایداری رابطه متعادل و مفید خانه و جامعه نیازمند هزینه شدن آنست.

اگرچه تامین این اعتبار در شرایط ایده آل از جمله وظایف عمده مسئول خانواده یعنی پدر است اما گاه به دلایلی مدیر خانه یعنی مادر نیز عهده‌دار تامین تمام یا بخشی از آن می‌باشد:

از جمله این عوامل ایده آل نبودن شرایط محیطی به واسطه ناهماهنگ بودن رشد در ابعاد مختلف آن و یا مرگ، ناتوانی یا گریز مرد از خانواده و یا ناکافی بودن در آمد وی و امثال ذلك می‌باشد.

امروزه در حالیکه اشتغال با نوان در کشورهای شمال امري کاملاً طبیعی بوده و نظام سرمایه‌داری در راستای حفظ هویت و اصالت خویش گاه به استثمار پنهان ایشان نیز می‌پردازد در کشورهای جنوب اشتغال زنان امري کاملاً طبیعی نبوده و بیشتر برخاسته از فقر اقتصادی و نبود برنامه‌ای مدوّن در امر مدیریت کانون خانواده می‌باشد، به تعبیر بهتر در این قبیل جوامع زمینه لازم جهت اینکه زن فارغ از دغدغه تامین هزینه‌های خانواده و به امید کمک به رشد و اعتلای کشور به کار و فعالیت بپردازد کمتر وجود دارد.

نبود فرصتهای شغلی، سازمانهای بیمه و نهادهای حمایتی در ممالک مزبور و تنگ نظری سنتی موجود در آنها نسبت به کار زنان که شرایط نا مساعد محیطهای کاری آن را تشدید نموده باعث شده است که زنان به لحاظ تامین هزینه‌های خانه و خانواده با مشکلات و ابهامات دامنه‌داری مواجه شوند که آنها را وجه ممیزه جامعه خود با جوامع پیشروی موجود در گستره گیتی دانسته به سمت آنها کششی حداقل درونی پیدا کنند.

از دیگر سو بالا بودن نرخ رشد جمعیت و مشکلات عدیده حاصل از آن و نیز محدود بودن منابع مالی و اعتباری موجب شده که بسیاری از جوانان به ویژه پسران از یافتن کار و پی ریزی شالوده زندگی جدید و مستقل نا امید شده به دامن غرب بگریزند یا خیال گریختن را داشته باشند.

با توجه به چنین وضعیت حادی است که انتظار می‌رود دول اسلامی نیز با اعمال مدیریتی کارآمد و جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و بهره‌گیری از طرحهایی که با توجه به شرایط مکانی قابل اجراست و نیز بهادادن به امر تحقیقات و تولید یا کسب فن آوریهای نوین مسأله بفرنج بیکاری را از لیست بلند مسائلی که آحاد افراد به ویژه زنان و جوانان با آن رو در رو هستند حذف نمایند.

یکی از نیازهای اساسی آدمی برخورداری از امنیت در ابعاد مختلف آنست که تامین آن از اعظم وظایف نظام حاکم بر هر کشور است.

امروزه حوزه‌های امنیتی به لحاظ تعدد و تکثر تنها به جان و مال افراد محدود نمی‌شوند بلکه حیطه‌هایی از قبیل اقتصاد، روان، شغل، سیاست و مانند آن را شامل می‌شوند که گاه به لحاظ اهمیت گوی سبقت را از حوزه‌های آغازین ربوده‌اند.

توجه آگاهانه و همه جانبه نظام سیاسی هر کشور به ایجاد، حفظ یا تقویت حوزه‌های مزبور منجر به ایجاد فضایی باز، مطمئن و مفید می‌شود که استعدادهاي ژرف و شگرف آدمی در آن مجال ظهور و بروز یافته و مسیر توسعه راهموار می‌سازد.

اگر چه نبود امنیت همه افراد جامعه را متضرر می‌سازد اما تجربه نشان داده است که ضریب آسیب پذیری زنان و جوانان در و انفسای فقدان آن به مراتب بالاتر است، این از آنروست که ایشان در تعریف امنیت یا به کلی نقشی نداشته‌اند و یا اگر سهمی نیز داشته‌اند آن را به نفع دیگران به کار برده اند.

با این حال رفته رفته آشکار شده است که تامین امنیت پایدار و همه جانبه با بهره‌گیری صرف از سامانه پلیسی امکان پذیر نیست چرا که آبشخورهای اصلی مقوله فوق فرهنگ، آموزش صحیح و اعتماد است، مؤلفه‌هایی که بر خلاف ابزارهای سنتی متزلزل حفظ امنیت از ثبات و پایداری چشمگیری بهره‌مند هستند

و نتیجه بهتری را ارائه داده‌اند.

از اینرو سهم ساختن زنان و جوانان در تعریف «امنیت» و بهره‌گیری عمیق از آبشخورهای نوین تاثیرگذار بر آن از جمله اصلی‌ترین وظایف جامعه اسلامی در قبال آنان است که عملی شدن آن می‌تواند تا حدود بسیار زیادی حس امنیت پسندی انسان را ارضا نماید.

تأمین امنیت با توجه به شرایط زمان و مکان دشواریها و طرافتهای خاص خود را دارد به ویژه برای زنان و جوانان که نوک پیکان زهرآگین شایخون فرهنگی دشمنان دین و آیین همواره بسوی آنها نشانه رفته است، البته این امر بی‌آنکه بخواهد ضعف اینان را در برابر هجمه فوق بنمایاند اعترافی عملی به نقش و امت خویش رقم زنند، توانایی وصف ناپذیری که موانع عمده را با سه انگشت تدبیر خویش از سر راه پویندگان معرفت بر می‌دارد و در مظاهر ایشان دریغ روانمی‌دارد.

در عصر حاضر بیش از هر زمان دیگری امنیت هویتی شرقیان به ویژه مسلمانان در معرض خطر قرار دارد چرا که لازمه دستیابی سهل و ساده نظام سرمایه دار و استعمار پیشه جهانی بر کل دنیا بی‌ریشه ساختن افراد و استحاله هویتی آنان و دلباخته ساختن ایشان به خود می‌باشد. از اینرو پاسداری از امنیت افراد در تمامی ابعاد آن به ویژه امنیت هویتی که گاه مترادف امنیت اعتقادیست از اعظم وظایف امت اسلامی در آستانه قرن جدید است.

د - آزادیهای مشروع

خدايتعالی آدمي را آزاد آفرید و آزادي را به وي ارزاني داشت تا در سایه سار آن بتواند «اختيار» را اختيار کند و راه را از چاه تمییز دهد.

با وجود اینکه هدف از این عنایت عظمی گشاده ساختن راه اعتلای آدمي بوده است آیا مي‌توان هر آنچه را که مغایر با این امر است به نام آزادي مورد تایید و تاکید قرار داد؟

آیا مي‌توان سپردن زمام امور اختيار خود به نفس امّاره يادر افکندن خویش به چاه ضلالت را در پوشش «آزادي» توجیه کرد؟

آیا رواشمردن جنایات تکان دهنده‌ای از قبیل سقط جنین، کمک به خودکشی بیماران لاعلاج و امثالهم که جامعه انسانی را به سوی انحطاط سوق مي‌دهد «آزادي» است ؟

آیا مسافری حق دارد با ادعای «آزادي» کشتی و زورقی را که دیگر مسافران نیز بر آن سوارند ولو اینکه همان جایی را که خود بر آن نشسته سوراخ نماید؟ آیا ممانعت از اینکار نقض آزادي است؟ جواب خرد به تمامی این سئوالات منفي است و صلاح فرد و جامعه نیز در آنست که با گردن نهادن بدین رای و با پذیرفتن مطرودین پیامبر درونی از آزادي واقعی و رهاوردهای ارزشمند و متعالی آن پاسداری نمایند.

از آنجایی که عقل ممکن است تحت تاثیر مؤلفه‌های انحرافی واقع شود و ناخواسته حکم به باطل نماید و نیز با توجه به اینکه در حوزه ما وراء طبیعت توان پریدن به روی تمام شاخسارها را دارا نیست مي‌بایست در سایه سار دعوت پیامبری الهی بنشیند که آیین و شریعتش کاملترین دین و مسلک الهی است

این جلوس فرخنده از چند جهت مبارك و ارزشمند است يکي اينکه مي‌توان باور داشت ما حکم به العقل حکم به الشرع و ديگر آنکه عقل با چراغ گيتي فروز دين راه را از چاه باز مي‌شناسد و در دام پر زرق و برق مکاتب انحرافي که تعاريف ناقصي از هستي، انسان و نيازهاي وي دارند گرفتار نمي‌آيد ضمن آنکه سره از ناسره و آزادي مشروع از غير آن تميز داده شده، مرز مابين آنها دقيقا مشخص مي‌شود، مرزي که نادیده انگاشتن آن نهايتاً به هلاکت و فلاکت ختم مي‌گردد.

در عصر حاضر نيز با وجود آنکه امکان جلوس عقل در سايه سار دين و تشخيص حدود آزادي مشروع فراهم است اکثر ملل دنيا به نوعي از افراط و تفریط در برخورد با آزادي رنج مي‌برند، گروهي آزادي مطلق و بي حد و مرز را آزادي پنداشته بدان دل خوش نموده اند و گروهي نيز به کمي بهره‌مندي از آن گرفتار شده‌اند.

تبعات منفي گرفتاري اخير هم متعدد است که از آن جمله مي‌توان به غرب و شرق زدگي و در نوردیدن مرزهاي آزادي مشروع در زمان سست شدن نظارتهاي خشک و نامربوط سنتي اشاره کرد.

امروزه سطح بهره‌مندي طيف وسيعي از ساکنان دار الاسلام به ويژه زنان از آزاديهاي مشروع پايين است تا آنجا که در فلان مملکت مسلمان نشين زنان از بسياري از حقوق اجتماعي حتي رانندگي هم محرومند و در فلان کشور زنان و دختران حق درس خواندن و تردد در معابر را نيز ندارند!

اين وضعيت ناهنجار که نشأت گرفته از نداشتن درک درست از اسلام است مي‌بايد به عنوان يك مساله بغرنج و بحران را مورد توجه دلسوزان امت قرار گيرد و زمينه رفع آن با ارائه راهکارهاي مناسب فراهم شود. اهميت اين کار اگر از کارهاي اصلاحي ديگر بيشتر نباشد مطمئناً کمتر نخواهد بود.

نظامهاي سياسي آزاد و مردمی بر خلاف نظامهاي هزار فامیل و مستبد از مقبولیت ملی برخوردار هستند که این مقبولیت در قالبهاي گوناگون از جمله مشارکت مردم در امور سياسي جلوه‌گر می‌شود.

در این قبیل جوامع از آنجا که سطح علاقه مندی مردم به حضور در عرصه سياسي کشور و تعیین سرنوشت خویش برآوردی از مقبولیت نظام یا حزب حاکم است دولتمردان می‌کوشند تا با بهره‌گیری از هر آنچه که مفید فایده است و در اختیار دارند مشارکت سياسي مردم را پررنگتر سازند.

سیری در پیشینه سياسي این قبیل کشورها نشان می‌دهد که مشارکت ضعیف و سست سياسي زنان و جوانان رفته رفته بهبود یافته و به سطح مطلوبی رسیده است اگر چه هنوز در بسیاری از آنها زنان عملاً احراز پستهای کلیدی از جمله نخست وزیری و ریاست جمهوری را تجربه ننموده‌اند.

این امر بی آنکه متأثر از منع قانونی باشد ریشه در عرف و سطوح تغییر نیافته فرهنگی جوامع مزبور دارد که البته هر روز از درجه نفوذ ناپذیری آن کاسته شده راه برای ارتقای شغلی آنان هموارتر می‌شود. در مقابل نظامهاي استبدادی که از مشروعیت مردمی نیز بی‌بهره هستند و اصولاً ماهیت آنها توسعه سياسي را بر نمی‌تابد با بهره‌گیری از ابزارهاي مشخص مانع از مشارکت سياسي آحاد افراد جامعه به ویژه زنان و جوانان می‌شوند، به عنوان مثال در گستره دار الاسلام حکومتهاي یافت می‌شوند که با وارونه جلوه دادن احکام نورانی اسلام دستاویز لازم را جهت تخطئه مشارکت مردمی در ساختار حکومت فراهم آورده‌اند، از جمله حکومتهاي که ماهیت پادشاهی، امارت یا ریاست جمهوری فرمایشی و

تشریفات دارند، فاقد مجلس قانونگذاری انتخابی بوده و یا در صورت بهره‌مندی از پارلمان زنان از حق رای و حق انتخاب شدن برخوردار نیستند.

از آنجا که این تفسیر کاملاً غلط از دین خواسته یا ناخواسته در بخش قابل ملاحظه‌ای از جهان اسلام حاکمیت دارد و زمینه‌انزوای سیاسی حدود 50 درصد از افراد جامعه که شامل زنان و جوانان می‌شود را فراهم آورده است می‌بایست به عنوان يك معضل در امتداد نگاه دلسوزان و مصلحان امت اسلام قرار گیرد و با چاره‌اندیشی عالمانه زمینه مناسب جهت رفع آن فراهم آید.

بدون شک نظام مقدس جمهوری اسلامی که در طول حیات بیست ساله خویش بیست و دو انتخابات سراسری را با مشارکت گسترده و میلیونی مردم خواه مرد خواه زن خواه مسلمان و خواه اقلیت‌های دینی برگزار نموده است می‌تواند به عنوان کاملترین الگو در این راستا مورد توجه قرار گیرد.

و - هویت

غرب هیچگاه هویت غنی و مستقل ملل شرق را بر نتابیده است بلکه همواره کوشیده است تا هویت خود را جایگزین آن سازد زیرا به فراست دریافته است که لازمه پایداری پایه‌های نظام استعماریش در جهان سوم استحاله فرهنگی و هویتی آنان به نفع خویش است، آنان در این راستا راهکارهای متعددی را به کار گرفته‌اند از جمله با توجه به حضور پنجاه و اندی کشور اسلامی در سطح جهان و نیز هویت دینی يك میلیارد و دویست میلیون مسلمان که در سراسر کره ارض حضور دارند کوشیده‌اند با رواج دین‌گریزی در بین نسل نوپای دارالاسلام مانع از بهره‌مندی آنان از هویت بی‌بدیل اسلامی شوند و راه را برای رسوخ فرهنگی و نشر هویت نامانوس خویش در گستره فکری دارالاسلام فراهم آورند.

از آنجا که هویت هر فرد عبارت از دیدگاه وی پیرامون بایدها و نبایدها (احکام و ایدئولوژیها)، هستی‌ها و نیستی‌ها (اعتقادات) و شایدها و نشایدها (اخلاق) است و نیز از آنجا که اسلام تعاریف متعالی و شفافی از حوزه‌های فوق ارائه داده است، رواج دین‌گزینی یگانه راه مسخ هویتی مسلمانان و سلطه یافتن بر مقدرات ایشان تلقی شده و مورد اهتمام جدی سامانه اسلام ستیز غرب قرار گرفته است.

علل کمرنگی ارتباط فرد مسلمان بادی‌ن علاوه بر تلاشهای متنوع اسلام ستیزان یکی کافی نبودن تلاش علمی اسلام در پاسخگویی به سؤالات روز افراد جامعه به ویژه جوانان و عدم اقبال ایشان در برقراری ارتباط و نمایاندن ابعاد عالی‌ه‌ای که اسلام از آنها برخوردار است می‌باشد و یکی نیز که به واقع از بیشترین اهمیت برخوردارست جدا پنداشتن دین از سیاست از سوی غالب دول حاکم در جای‌جای دارالاسلام و تبعات منفی عدیده ناشی از آنست.

امروزه التزام عملی ناقص یا کامل بسیاری از دولتمردان حاکم در گستره دارالاسلام به این ایده شوم باعث شده که اغلب نظام‌های آموزشی این محدوده از تربیت افراد یکی رکن ساختار هویتشان را اسلام تشکیل می‌دهد عاجز بمانند.

توجه به هر آنچه که هویت فرد مسلمان را تهدید می‌کند از عمده وظایف دلسوزان امت اسلامی است که می‌بایست با بهره‌گیری از نتایج حاصل از آسیب‌شناسی به ارائه راهکارهای مفید و مؤثر منجر گردد.

خدايتعالی آدمي را به شكل مرد و زن آفرید و هر يك را سبب آرامش دیگری قرارداد تا آنجا که در قرآن کریم فرمود: P... هُنَّ لِبَاسٌ لِّكُمْ° وَاَنْتُمْ° لِبَاسٌ لِّهِنَّ°... 0.(15)

در این راستا ازدواج به عنوان عاملي که فراهم آورنده زمینه لازم جهت تحقق این مهم است در شریعت اسلام از جایگاه والایی برخوردار می باشد تا آنجا که رسول گرامی اسلام در آن عبارت شریف نکاح را سنت خویش نامید و امت را بدان ترغیب فرمود.

امت نیز از صبحگاه طلوع خورشید رسالت حضرت ختمی مرتبت (صلي الله عليه وآله وسلم) با مقدس شمردن خانواده و قایل شدن معنویت مضاعف برای نکاح که از آن پس سنت نبویش خوانده اند نیمی از دین را به دست آورده برای کسب نیم دیگر تلاش کرده است در حالیکه در اکثر نقاط بیرون از دار الاسلام کمرنگ شدن علاقه مندی به ازدواج و تشکیل خانواده که توسعه فحشاء را به دنبال داشته است در بسیاری از موارد دین و دنیای افراد را به باد داده و آنها را از نعمت آرامش و مهر و صفای حاصل از زندگی خانوادگی بی بهره ساخته است.

برکات ناشی از بهره مندی ساکنان دار الاسلام از احکام نورانی و مترقیانه اسلام (از جمله حکم ازدواج) و استحکام خانواده شرقی غبطه و حسرت بیگانگان را در پی داشته است تا آنجا که گاه زبان به اعتراف گشوده ثمرات عدیده آن را بر شمرده اند.

البته این در حالیست که موانع چندی روند اقبال و گرایش جوانان به ازدواج و تشکیل خانواده را کند ساخته است از جمله بیکاری، نداشتن سرمایه، نبود مسکن، بالا رفتن توقعات افراد، دگرگون شدن فرهنگ

شناسایی دقیق این عوامل و تلاش در جهت رفع یا تخفیف آنها از راه اعطای وام قرض الحسنه، تبیین احکام و شرایط ازدواج موقت و... می تواند موانع مزبور را حذف و راه تشکیل خانواده را برای هر يك از افراد گشاده دارد، امری بسیار مهم که حفظ آرامش و معنویت دیرین اهالی دار الاسلام در گرو سهل الوصول بودن آنست.

ح - ورزش

نقش ورزش در پاسداشت سلامتی و تندرستی آدمی به مدد پیشرفتهای چشم افسای علمی بیش از هر زمان دیگر آشکار شده است به گونه ای که آن را به عنوان مؤثرترین عامل درمان و نیز پیشگیری از بیماریهای گوناگون جسمانی و روانی بر شمرده و به رسمیت شناخته اند.

این نقش حائز اهمیت که به خوبی در امتداد نگاه ادیان آسمانی به ویژه اسلام قرار داشته زمینه رشد و توسعه سریع آن را در جای جای دنیا فراهم آورده است اگر چه به لحاظ برخورداری از امکانات ورزشی نابرابری فاحشی بین شمال و جنوب دیده می شود.

در حالیکه ممالک شمال از ورزشگاههای مجهز، دانشگاههای تربیت بدنی پیشرفته، فناوری نوین ورزشی بازیهای منظم محلی، منطقه ای، ملی و چند ملتی، باشگاههای کلاسیک، پژوهشکده های فعال ورزشی و امثال ذلك بهره مند هستند کشورهای جنوب گاه به واسطه گرفتاری در چنبره مشکلات عدیده اقتصادی و ضعف بنیة

مالي و گاه به دليل ضعف شناختي و مديریتی از تامین حداقل امکانات ورزشي براي مردم خویش به ویژه زنان و جوانان ناتوانند. با این وجود در بسیاری از اوقات فرزندان جنوب گوي سبقت را از قهرمانان ورزشي شمال ربوده افتخاراتي را عاید مرز و بوم خویش نموده‌اند.

در این میان دار الاسلام نیز از کمبود امکانات جامع و نوین ورزشي رنج می‌برد در حالیکه زنان بیش از مردان در تنگنا قرار داشته و از قلت و سایل و امکانات لازم رنج برده‌اند.

رویا رویی با این وضعیت اهتمام ویژه دول اسلامي را می‌طلبد و این در حالیست که برخی از آنها با قرائت کاملاً غلطی که از دین دارند شانه از زیر بار مسئولیت خالی کرده‌اند، به تعبیر بهتر آنها کم کاری خویش را در تامین حقوق افراد، با سوء استفاده از احکام دین پوشانده‌اند.

علي کل حال نظر به علاقه مندي آحاد افراد جامعه به ویژه جوانان به ورزش ضروریست که زمینه لازم جهت بهره‌مندی ایشان از امکانات ورزشي یکسان فراهم آید و ضمن مراعات کامل احکام شرع مقدس نابرابری میان مردان و زنان به لحاظ برخورداری از وسایل ورزشي و تربیت بدني از میان برداشته شود.

ط - الگو

نیاز جوان به داشتن الگویی ایده آل نیازی اساسي و حائز اهمیت است که ریشه در فطرت کمال جوي او دارد. به واقع فرایند الگو طلبی تلاشی است برای به فعلیت رساندن بخش عمده‌تری از توانایی‌های بالقوه آدمی که در آیینه رفتار و کردار دیگری به او نمایانده شده است.

قرآن کریم این نیاز والای بشری را مورد توجه قرار داده و با معرفی رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) به عنوان الگوی حسنه آدمیان را به متابعت از ایشان فراخوانده است.

این معرفی از جهات متعددی حائز اهمیت است یکی از آن جهت که حضرت و نیز اهل بیت گرامیش (س) از گوهر بی همتای عصمت بهره مند هستند و قول و فعلشان حجت می باشد و دیگر از آن رو که بهره مندی همه افراد جامعه از دریای فضل و کمال ایشان امکان پذیر است.

در این میان باید به الگوهای ثانوی نیز اشاره نمود یعنی همان افرادی که با متابعت از احکام نورانی اسلام و سیره نظری و عملی نبی مکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) و اهل البیت معظم (س) در منظر مردم زمان و مکان خویش خوش درخشیده اند همانان که باریفتار و کردار خود همگان را به سوی الگوهای واقعی الهی رهنمون شده نام نیکی را نیز از خود به یادگار گذاشته اند.

این امر که نوعی سلسله مراتب را فراهم آورده موجب شده که رفعت و بلندای چشم افسای قلل کوهسار انسانیت پویندگان راه کامل را از صعود باز ندارد بلکه روح امید را در کالبد آنان بدمد و به طی طریق ترغیب نماید.

امروزه تلاش اندک ما در تربیت، شناسایی و شناساندن الگوهای ثانویه و نیز نداشتن برنامه مفید و روزآمد در امر خطیر معرفی الگوهای حسنة خداوندی و تبیین سیره نظری و عملی ایشان نوعی خلاء الگویی را در گستره دار الاسلام پدید آورده است که می بایست آن را به عنوان مهمترین عامل ارتقای جذابیت الگوهای بیگانه برشمرد.

این حالت موجب می‌شود که بازار مکاره غرب و ستارگان غالباً کدایش قبله آمال و کانون توجه طیف قابل توجهی از جوانان گردد و دین و دنیای آنان را تباه ساخته به درد بی درمان بی ریشگی و فقدان هویت مبتلا سازد.

توجه به این امر که غربیان غالباً در تعامل فرهنگی با دارالاسلام می‌کوشند تا آن دسته از افراد به ظاهر موفق الگونمای خویش که در عرصه‌های مخالف نظر اسلام (از قبیل سینمای غیر متعهد، موسیقی غنائی ورزش غیر ارزشی) کار کرده اند را بنمایانند و از قرار دادن فرهیختگان و دانشمندان جامعه خود در امتداد نگاه الگو طلب جوانان دارالاسلام طفره می‌روند می‌بایست دلسوزان امت اسلامی را به کنار نهادن سستی و رخوت واداشته به تلاش در زمینه معرفی الگوهای حسنة الهی و تبیین قول و فعل ایشان و نیز تربیت یا شناسایی الگوهای ثانویه و همچنین شناساندن آنان به مردم به ویژه جوانان ترغیب نمایند.

ی - بهداشت

توسعه صنعتی از یکسو با ایجاد آلودگی‌های زیست محیطی، صوتی و... بهداشت جسمی و روانی افراد را به خطر می‌اندازد و از دیگر سو با درآمدهای که نصیب جوامع می‌سازد نقش عمده‌ای را در تأمین سلامتی آنان ایفا می‌نماید.

توجه به این دو نقش متفاوت مبین این واقعیت است که می‌باید از یکسو تا حد امکان از آلودگی‌های ناشی از توسعه صنعتی کاست و از سوی دیگر بودجه و اعتبار تخصصی جهت تأمین بهداشت جسمی و روانی

افراد را نیز افزایش داد.

امروزه در حالیکه ممالك غربي در اين مسیر گام بر مي‌دارند و جهت تامين مقصود خود از استضعاف ديگر ملل نیز روگردان نبوده و حتي زباله‌هاي اتمي خود را روانه کشورهاي آمريکاي لاتين و آفريقا مي‌نمايند دولتمردان کشورهاي جهان سوم از يك طرف کميت فناوري دريافتي را بر کيفيت آن ترجيح داده ناخواسته زمينه آلودگي زيست محيطي، صوت و... کشور خویش را فراهم مي‌آورند و از طرف ديگر به واسطه نداشتن مديريت مفيد و ابتلا به فقر دامنگستر از تخصيص اعتبارات لازم جهت تامين بهداشت جسماني و رواني شهروندان خویش ناتوان يا روگردان هستند.

در راستاي اتخاذ چنين سياست اشتباهي است که بيايان زايي، فرسايش شديد خاک هدر رفتن آب و آلودگي منابع آبي، نابودي جنگل‌ها و مراتع و... و نیز پيامدهاي منفي ناشي از آنها شمال افت توليد محصولات زراعي و پيدايش سوء تغذيه و ايجاد زمينه مناسب جهت گسترش بيماريهاي گوناگون، درد مزمن کشورهاي جنوب گرديده است.

اگر چه تبعات منفي اين سياست غلط تمامي افراد آن کشورها را در معرض تهديد جدي خود قرار مي‌دهد اما اين مادران و کودکان هستند که از آن آسیب بيشتري مي‌بينند، توجه به اين امر ضرورت اهتمام جدي دول جنوب از جمله دولتهاي حاکم در گستره دار الاسلام را به ارتقاي سطح بهداشت مردم خصوصاً مادران و کودکان که آينده سازي را عهده دار هستند بيش از پيش آشکار مي‌سازد.

خوشبختانه گستره دار الاسلام به برکت پايندي مسلمانان به احکام نوراني شريعت شريف محمدي (صلي الله عليه وآله وسلم) از بسياري از مشکلات پيچيده ولا ينحل بهداشتي که امروزه جهان با آن دست به گريبان است در امان مي‌باشد با اين وجود تلاش در جهت ارتقاي سطح بهداشت و پاسداشت آن در تمامي ابعاد

الزامي است، باشد که در سایه سار چنین اهتمامي منویات شریعتي که نطافت و پاکی را نشانه دینداری می‌داند به صورت کامل محقق شود.

اگر چه زنان و جوانان مسلمان به غیر از موارد بر شمرده شده با مسائل دیگری نیز رو به رو هستند اما با صراحت می‌توان گفت که توجه به آنچه که بر شمرده شد در حکم توجه به تمامی مسایل ایشان می‌باشد.

امید است همدلی دولتمردان دار الاسلام و امت معظم اسلامی و راهنمایی‌های دلسوزانه علمای شریعت محمدی (صلی الله علیه و آله وسلم) زمینه لازم جهت رفع مسایل و اعطای جایگاه مناسب به زنان و جوانان در جامعه اسلامی را فراهم آورد.

پی‌نوشتها:

1- اعترافات 82 نفر از دانشمندان بزرگ جهان درباره اسلام و قرآن - محمود احمدی - ص 8.

2- سورة مبارکه نصر.

- 3- لذات فلسفه، ویل دورانت، ص 148.
- 4- همان، ویل دورانت، ص 149.
- 5- همان، ویل دورانت، ص 152 و 151.
- 6- سورة مباركة حجرات، آية شريفة 13.
- 7- روح سياست جهاني - سيماي تمدن غرب، ص 148.
- 8- همان، ص 149.
- 9- اعترافات 82 نفر از دانشمندان بزرگ جهان در باره اسلام و قرآن - محمود احمدي - ص 40.
- 10- مجمع البيان فضل سورة بقره.
- 11- تحفه الاحباب
- 12- سورة مباركة مجادله، آية شريفة 13.
- 13- «نام من امروز است» - ديويد مورلي وهرميون لاول - ترجمه سعيد پارسي نيا - ص 47.
- 14- همان - ديويد مورلي وهرميون لاول - ترجمه سعيد پارسي نيا - ص 46.
- 15- سورة مباركة بقره، آية شريفة 183.